

Yayın Geliş Tarihi: 10.08.2016
Yayın Kabul Tarihi: 29.11.2016
Online Yayın Tarihi: 13.07.2017

Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt:32, Sayı:1, Yıl:2017, ss. 323-339

Türkiye'nin Bilim Politikası: TÜBİTAK Üzerinden Bir Çözümleme

İbrahim ARAP¹

Veysel ERAT²

Öz

Bu çalışma Türkiye'de bilim politikasının 1960'lardan günümüze aldığı biçimleri analiz etmeyi hedeflemektedir. Türkiye'nin üniversiteler gibi eğitim kurumlarının dışında ilk bilim kurumu olan TÜBİTAK, yaşanan değişimin izlenmesine büyük oranda olanak tanıdığı için inceleme nesnesi olarak seçilmiştir. Çalışmada ilgili literatür ve bilim politikaları dokümanları kaynak olarak kullanılmıştır. Yapılan çözümlemede bilim politikalarının ilk aşamada (1960-1980) içe dönük sermaye birikimine bağlı olarak kalkınma, ikinci aşamada (1980 sonrası) dışa açılma stratejisinin bir sonucu olarak rekabet anlayışı temelinde geliştiği görülmüştür. İstenilen gelişmeyi sağlayacak mekanizmaları hâkim kılmak amacıyla diğer bilim kurumlarına olduğu gibi TÜBİTAK'a da özerkliği sınırlayacak yapısal müdahaleler yapılmıştır. Devletin benimsediği bilim anlayışı hâkim bilim tanımı olurken, bu bağlamda bilim kurumlarına yapılan müdahaleler günümüzde de devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Politikası Analizi, Bilim Politikası, TÜBİTAK.

JEL Sınıflandırma Kodları: O30, O38, O39.

Science Policy of Turkey: A TUBITAK Based Analysis

Abstract

This study aims to analyze the transformation of science policy in Turkey from 1960s up until present. The Scientific And Technological Research Council Of Turkey (TUBİTAK), as the first science institution of Turkey out of educational ones like universities, is chosen for study, since it allows to follow above mentioned transformation. Resources of this study consist of official documents and relevant literature. Analyses show that science policies were shaped by development strategy based on inward capital accumulation in the first stage, and competitiveness through outward looking strategies in the second stage (1980 onwards). To this end, interventions have been made onto TUBİTAK as well as other scientific institutions in order to limit their autonomies. These interventions continue as the science policy adopted by the state becomes the dominant definition of science.

Keywords: Public Policy Analysis, Science Policy, TUBİTAK.

JEL Classification Codes: O30, O38, O39.

¹ Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ibrahim.arap@deu.edu.tr.

² Araş. Gör., Dr. Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi, verat@beu.edu.tr.

1.GİRİŞ

Tarihsel süreç içinde devletler ve diğer iktidar yapıları tarafından ihtiyaca dayalı kullanıma konu olan bilginin tamamıyla yönetilebilir bir duruma gelmesi, yani bilimin kendisinin bir politika alanı olarak ortaya çıkması görece yakın bir tarihte olmuştur. Bilimsel bilginin politika yapım süreçlerinde uygulanmaya başlandığı II. Dünya Savaşı (Deleon, 2006: 39), kamu politikası disiplini açısından olduğu kadar bilimin devletler tarafından sistemli ve sürekli kullanımı olarak tanımlanabilecek günümüz bilim politikaları için de önemli bir dönüm noktasıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde bir politika alanı olarak kullanılmaya başlandıktan sonra diğer ülkelere yayılan bilim politikası, Türkiye'de görece yakın bir tarihte, planlı dönemle birlikte başlamış ve günümüze kadar sürekli politika oluşturulan alanlardan biri olmuştur.

Çalışmanın temel amacı, bilim politikasının 1960'lı yıllardan günümüze aldığı biçimlerin analiz edilmesidir. Konu ile ilgili akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bunların ortak özelliği, bilimsel gelişmeyi/gelişmemeyi ve bilimin kalkınma ve rekabetteki "olumlu" rolünü vurgulamaları ve bir çalışma alanı olarak kamu politikasından çok politikanın kendisini geliştirmeye dönük çalışmalar olmasıdır. Bu çalışmada Türkiye'nin bilim politikasının "ne" olduğu ve "nasıl" olması gerektiği şeklindeki araştırma sorularıyla yola çıkan çalışmalardan farklı olarak, belirli bir dönemde uygulanan bilim politikasının "neden" ve "kim için" uygulandığı ve "nasıl" belirlendiği soruları esas alınmıştır. Politika alternatiflerinin belirlenmesi, politikanın savunulması ya da politika için bilgi üretilmesi kaygılarını taşımayan bir analiz amaçlanmıştır. Diğer bir ifadeyle ana akım politika analizi yerine eleştirel politika analizi yapılması hedeflenmiştir.

Çalışmada bilimi düzenlemeye dönük metinler politikanın değişen biçimlerini anlamada temel nesne olarak alınmıştır. Bu bağlamda çalışmanın tercihini belirleyen yaklaşıma ve yönetime ilişkin iki durum söz konusudur. Yaklaşımda belirleyici olan varsayım ana akım politika analizinde bilimsel kaygının, politikanın kendisini geliştirme anlayışı karşısında öncelikli olmamasıdır. Çalışma alanı olarak kamu politikasının ortaya çıkma nedeni olarak öne sürülen durumların tümüne bakıldığında, politikanın geliştirilmesi anlayışı yatmaktadır (Akdoğan, 2012: 6-7; Orhan, 2007: 288-289; Köseoğlu, 2013: 6-7; Çelik, 2008: 68). Bilimsel bilginin toplumsal sorunların çözümünde kullanılması şeklinde açıklanan kamu politikasının bu çağdaş kullanımı, bilimden aldığı güç ile hem politikanın içeriğinin doğruluğuna hem de üst anlatı ile devletin hegamonik söylemine meşrulaştırıcı özellik katmaktadır. Bunların yanı sıra disiplinin önemli bir yönünü oluşturan “politika süreci” başlığının politikanın zımnî ön kabulünü barındırması; ortaya atılan karar verme modellerinin rasyonalite yoğun içeriği şeklinde daha da çoğaltılabilecek birçok neden kamu politikasını olumlu kılan olgulardır. Sayılan nedenler aynı zamanda eleştirel politika analizinin yapılmasını zorlaştıran etmenlerdir. Yönetime ilişkin tercihte ise belirleyici olan politikanın her yerinde olan politika anlatılarının önemli olduğuna ilişkin varsayımdır (Roe, 1994: 1).

Çalışmada analiz birimi olarak TÜBİTAK seçilmiştir. TÜBİTAK’ın tercih edilmesinin üç temel nedeni bulunmaktadır. Öncelikle, 1963’te kurulan TÜBİTAK, Türkiye’nin bilim ve teknoloji politikalarının belirlenmesinde rol oynayan ilk önemli kuruluştur. Bu yönüyle günümüze kadar özellikle iktisadi temelde şekillenen bilim politikalarının değişen biçimlerinin izlenmesine olanak tanımaktadır. İkinci olarak, bilim politikalarının merkezinde yer alan bir kurum olması nedeniyle TÜBİTAK kaynaklı dokümanlar, politikaları şekillendiren bütün öğelerin etkileşimini

İ. ARAP- V.ERAT

göstermektedir. Bu açıdan çalışma politika ağları yaklaşımının kullanılmayışından kaynaklanan açıkları kapatmaktadır. Son olarak devletin bilim konusunda benimsediğı olumsuz tutumlar da politika tanımı kapsamında değerlendirildiğı için incelenmiştir. Bilim, devlet söyleminde sürekli ilerleme ve gelişme kavramları üzerinden açıklanmakta ve bu bağlamın dışına çıkan bilimsel çalışmalar genellikle desteklenmemekte, zaman zaman engellenmektedir. Bu nedenle TÜBİTAK'a yapılan yapısal müdahalelerin incelenmesi Türkiye'nin bilim politikasının sınırlarının anlaşılması açısından önemlidir.

1. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE BİLİM POLİTİKALARININ EVRİMİ

Bilim politikası, bilim-iktidar ilişkisinin tarihsel süreç içinde gelişen etkileşiminin bir sonucudur. Modern bilimin başlangıcından 20. yüzyıla kadar bu ilişkiyi dönemlemede önerilecek her bir tarihsel şema, kolaylaştırıcı olmakla birlikte gelişimi anlatmakta yetersiz kalacaktır. Çünkü her ne kadar modern bilimin doğuşunda bilim-iktidar ilişkisinde çatışma söz konusu olsa da sonraki süreçte bilimin içsel gücü ve sağladığı yararların iktidar tarafından keşfedilmesiyle bu ilişki sürekli artarak ilerlemiştir. Ancak 20. yüzyılın ilk yarısında bilimin toplumsal konumu büyük dönüşümlere uğramıştır. Bu zamana kadar bilim kişilerin katkısı ile (kişisel bilim çağı) gelişirken 20. yüzyılın yirmili ve otuzlu yıllarında giderek gelişen üniversiteler ve mali destek gören araştırma enstitüleri ile sınai bilim çağına girilmiştir. II. Dünya Savaşı'yla bilimsel gelişimin gerektirdiğı finansın ancak devlet eliyle karşılanabilmesi devlet bilimi çağına girilmesini sağlamıştır (Bernal, 2009: 25). Belirli alanlarda bilimsel verilere dayanmak, özellikle askeri tekniğin geliştirilmesi gibi önemli alanlarda bilimden yararlanmak (Hobsbawm, 2013: 300; Hobsbawm, 2003: 57) ya da bilimlerin işleyişi konusunda belirleyici olmak (Foucault, 2002: 189-190) şeklinde bilimi kullanma ve düzenlemeye dönük pratikler öteden beri var olsa da

bilim ile yönetim arasındaki dönüm noktası II. Dünya Savaşı'dır (Mayor, 1997: 154).

Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında bilimin devlet tarafından kullanımının artan yoğunluğu, her alanda politikaların bilimselleştirilmesini gündeme getirmiştir. II. Dünya Savaşı ve sonrasında bürokrat, politikacı ve askerler kamusal görevlerini yerine getirirken bilimsel önerilere yönelmişlerdir (Habermas, 2013: 89). Bu durum bilimi devletler açısından yönetilebilir kılacak mekanizmalar geliştirmeye itmiştir. Bilim politikası kavram olarak II. Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkmıştır. İlk uygulama alanları askeri ve stratejik hedefler için araştırmaların büyük projelerle yönlendirilmesi ve hızlandırılması ile olmuştur (Türkcan, 2003: 154). Bilim insanları, mühendisler askeri ve sivil bürokrasinin somut hedeflerde bir araya gelmesinin en önemli örneği Manhattan Projesi'dir. Savaşan sanayi ülkeleri bilim ve teknoloji sistemlerinin tanımlanmış hedefleri gerçekleştirmesini istemiş, bunun için yüksek miktarda kamu kaynakları ayırmış ve bilimi aşamalı olarak denetimi altına almıştır (Türkcan, 2009: 212).

Bilim politikalarının askeri kullanımından daha fazla öne çıkan niteliği ekonomik temelde biçimlenen teknoloji üzerindeki düzenleyici rolüdür. Bu bağlamda bilim politikasının ortaya çıktığı ilk yıllarda öne çıkan başlık kalkınmadır. Ekonomik kalkınma teması, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'lere kadar ulusal ve uluslararası düzeyde gazeteci, politikacı ve bilim insanları arasında çokça tartışılmış ve egemen bir kavram olmuştur (Wallerstein, 2003: 116; Sevkâl, 2007: 9). Ekonomi politikalarında önemli bir yeri olan teknoloji, II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle kalkınma ve istihdam sorunlarına önerilen çözümlerde uzun vadeli ekonomik büyümenin büyük bir kısmını oluşturmuştur (Kiper, 2004: 9). Kalkınmanın itici gücü olarak sanayinin ön plana çıkması kalkınma ve sanayileşmenin eşdeğer görülmesini sağlamıştır. Başarılı bir sanayileşmenin gerçekleşebilmesi de

İ. ARAP- V.ERAT

ülkelerdeki ulusal teknolojik birikim ve değişim çabalarına bağlanmıştır (Kökocak, 2005: 69). 1963'te Birleşmiş Milletler Danışma Komitesi tarafından hazırlanan Kalkınma İçin Bilim ve Teknoloji isimli raporda benzer bir ifade ile gelişme alanında bilim ve teknolojinin uygulanmasının planlama, ekonomik ve sosyal kalkınma yönündeki uygulama sorununun ayrılmaz bir parçası olduğu açıklanmıştır (BM Danışma Komitesi, 1973: 1). Böylece bilim politikası önce kalkınma politikaları/planları içine girmiş; sonra bilim ve teknoloji politikaları altında sanayileşmenin yeni tanımı haline gelmiştir (Türkcan, 2009: 212).

Bilim politikasının ekonomik boyut ile ilişkisini açıklamada önemli kavramlardan bir diğeri de rekabettir. Kapitalist gelişim içinde rekabet önemli bir olgu olsa da rekabetin aldığı en özgül biçim neo-liberal dönemdedir. Ulusal ve uluslararası her düzeyde hedeflenen rekabetin devletler açısından temel unsurlardan biri hatta en önemlisi yeniliktir (Dündar, 2003: 11). 1990'lar yenilik ile ilgili yazının hızla arttığı yıllardır. İlk olarak Schumpeter tarafından ele alınan ve bir fikrin ticari anlamda üretime dönüştürülmesi anlamına gelen yenilik büyümenin temeli olarak görülmektedir (Freeman ve Soete, 2004: vii). Schumpeterci/Evrimci yaklaşımda teknoloji ve yenilik politikaları ile firmaların ve ulusal yenilik sisteminin teknolojik yeteneğini geliştirmek amaçlanır. Tek başına yenilik yapma olanaklarından yoksun olduğu varsayılan firmalar için kâr amacı olmayan kuruluşlarla işbirliği zorunlu görülmektedir. Teknoloji politikaları, işbirliğini teşvik etmenin yanı sıra yenilik için uygun koşulları oluşturmak, yenilik kültürünü geliştirmek, firmaların mali ve teknik kaynaklara ulaşmasını sağlamak, bilgi akışının zeminini hazırlamak gibi bir dizi önlemlerle firmaların yenilik kapasitesini arttırmaya çalışır (Taymaz, 2001). Bu bağlamda evrimci yaklaşım devlete bilim ve teknoloji politikalarında etkin müdahale alanı tanımıştır. Devlet müdahalesinin sınırlanmasını öneren

neo-liberal yaklaşımın yükselişe geçtiği bir dönemde evrimci yaklaşım yeni sanayileşen ve merkez kapitalist ülkelerde hakim olmuştur (Alpaslan vd., 2008:6).

1970'lerin sonundan itibaren geleneksel bilim politikalarından yenilik politikalarına geçiş yaşanmış ve bilim politikasının başka bir aşamasına geçilmiştir. Ar-Ge sistemlerine odaklanan ulusal bilim ve teknoloji sistemlerini de içine alan ulusal yenilik sistemleri incelemeleri ortaya çıkmıştır. Bu durum geleneksel bilim ve teknoloji politikasında, temel ve uygulamalı bilim insanı ve araştırmacıların hâkim olduğu politika kurgulama ve hükümetlerin bilim danışmanları olan kişi ve kurumların olduğu süreçten, politika kurma ve uygulamada iktisatçı ve işletmeci meslek gruplarının hâkim olduğu sürece geçmiştir. Merkezinde girişimciliğin bulunduğu ulusal yenilik sistemi, özel sektör firmalarından oluşan, sadece kâr amacıyla, yeni ve eski buluşları içeren ve dışarıdan teknoloji transfer eden ve bunları üretime uygulayan bir sistemdir (Türkcan, 2009: 223).

Türkiye açısından da benzeri bir gelişme söz konusudur. 1960'lar kalkınma planlarının (KP) önünü açtığı bilim politikalarının inşa yıllarıdır. Bu nedenle ilk planlarda istenilen düzeyde araştırmaların gerçekleştirilmesi için gerekli altyapının oluşturulması, kurumsal örgütlenme, yasal dayanaklar, yeterli araştırmacının istihdam edilmesi ve bunların durumlarında iyileştirmeler yapılması gibi bilim politikasının temelleri oluşturulmaya çalışılmıştır (DPT, 1963: 3, 466-467; DPT, 1968: 197, 199; DPT, 1973: 668-669, 689). Diğer bir ifadeyle, kalkınmak için araştırma yapılacak faaliyet alanlarının gerektirdiği ön koşulların gerçekleştirilmesine yönelik politikalar benimsenmiştir. İlk dört planda bilime refah seviyesinin yükseltilmesi, sosyal gelişmenin sağlanması, yatırım ve istihdam gibi toplumsal ve bütünsel vurgularla kurularak kalkınmanın aracı olma rolü verilmiştir (DPT, 1963: 3, 463-467; DPT, 1968: 199; DPT, 1973: 687).

İ. ARAP- V.ERAT

Dördüncü KP, kalkınma planları ile bilim-teknoloji sistemi ve araştırma-geliştirme ile sanayi arasındaki bağlantının kurulamadığını belirten ve ülkede çerçevesi belirli bir bilim politikasının olmadığını gösteren eleştirel bir metindir (DPT, 1979: 48-51).

1980 sonrasında dünya ile paralel bir şekilde bilim politikalarından beklenen temel amaç rekabet edilebilirliğin artırılmasıdır. Bu bağlamda gerek kalkınma planlarında gerekse diğer bilim politikası dokümanlarında kalkınma kavramının kullanımında gerileme yaşanırken rekabet kavramı öne çıkmaya başlamıştır. Altıncı KP ile birlikte planlarda bilim ve teknoloji politikalarının belirlendiği hiçbir başlıkta kalkınma bir amaç olarak sayılmamıştır (DPT, 1989; DPT, 1995; DPT, 2000; DPT, 2006; DPT, 2013). Buna karşın rekabet edebilirlik neredeyse her alanda temel ilke olarak kabul edilmiştir. Altıncı KP’de bilim konusunun düzenlendiği başlıkta teknoloji transferi ile elde edilecek üretim ve kalite ile rekabet gücünün sağlanması politika olarak benimsenmiştir (DPT, 1989: 309). Yedinci KP’de *“ileri teknolojinin bütün üretim faktörlerine girdi olarak rekabet üstünlüğü kazandırdığı”* ancak bilimsel temele dayanan ileri teknolojiye istenilen seviyenin yakalanmadığı belirtilmiştir (DPT, 1995: 91). Sekiz ve dokuzuncu planlarda bilgi toplumu ve küreselleşme olgularıyla birlikte bilgi ve iletişim teknolojileri rekabetin belirleyici unsurları olarak görülmüştür (DPT, 2000: 128; DPT, 2007: 76). Her plan bir öncesine göre rekabet etmede bilime daha fazla rol biçmiş ve Dokuzuncu KP’de bilim ile ilgili *“Ar-Ge ve Yenilikçiliğin Geliştirilmesi”* başlığı *“Rekabet Gücünün Arttırılması”* başlığı altında incelenmiştir. İlgili dokümanlarda bilim için belirlenen diğer amaçlar da özellikle yenilik rekabet edilebilirliği arttırmak etrafında kurgulanmıştır. Bilim ve teknoloji politikalarında her geçen gün ağırlığı artan özel sektörün (Erat&Arap, 2016: 202) yenilik yaratma yeteneğinin artırılması ise temel amaçtır (DPT, 2006; DPT, 2013: 75). Bir

icat ya da buluşun yenilik sayılabilmesi de onun rekabet edilebilirliği arttıracı olacak boyutta ticarileşme olanağına bağılıdır.

2. KALKINMADAN REKABETE TÜBİTAK: AMAÇ VE GÖREV DEĞİŞİMİ

TÜBİTAK Birinci KP'nin bilim konusunda ortaya koyduğu en önemli hedefleri arasındadır.1963'te kurulan TÜBİTAK'ın kuruluş amacı saf bilim anlayışıyla, pozitif bilimlerde temel ve uygulamalı araştırmalar yapılmasıdır. Görevleri de paralel bir anlayışla düzenlenen kurumun ilgili kanun maddelerinde uzun süre değişikliğe gidilmemiştir. 1987 yılında 294 sayılı KHK ile yapılan değişiklikle “*müspet bilimler ve kalkınma planları doğrultusunda araştırma ve geliştirme yapmak*” amaç olarak düzenlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, ilk haliyle “*temel bilimlerde araştırma yapmak*” şeklinde yorumlanabilecek maddeye ek olarak “*sanayide geliştirme yapmak*” amacı eklenmiştir. Ayrıca TÜBİTAK'ın görevlerini “*milli kalkınma hedeflerine uygun*” olarak yerine getireceği belirtilmiştir. Bilimin kalkınma planları doğrultusunda yönlendirilmesini amaçlayan bu değişikliğin, planlama kavramının en canlı olduğu 1960'lar yerine 1987'de yasaya girmesi 25 yıllık planlama alışkanlığının bir yansımasıdır (Türkcan, 2009: 541). Nitekim ilk 25 yılında TÜBİTAK'ın bünyesinde bulunan birimlerin amaç ve görevleri tek tek incelendiğinde, bu birimlerin çalışmalarının kalkınma planı ya da kalkınma amaçlarına uygun olması belirtilmiştir (TÜBİTAK, 1989). Doğal olarak yasadaki bu değişiklik pratikte olanın yasada ifade bulmasıdır.

1993'te 498 sayılı KHK ile TÜBİTAK'ın amaçlarında yer alan araştırmaların “*müspet bilimler ve kalkınma planları doğrultusunda...*” yapılacağı ibaresi “*müspet bilimlerde araştırma ve geliştirme faaliyetlerini ülke kalkınmasındaki önceliklere göre geliştirmek...*” şeklinde

İ. ARAP- V.ERAT

değiştirilmiştir. Böylece bilim için araştırma yaklaşımından biraz daha uzaklaşarak kalkınma amacı bilimin önemli belirleyicilerinden biri olmuştur. TÜBİTAK'ın görev maddelerinde de değişik yapılmış, “...ülkenin *“bilimsel ve teknolojik rekabet gücünü arttırmak...”* ve “...bilimsel araştırmaların teknolojik yeniliklere süratle dönüşebilmesi için yöntemler geliştirmek...” şeklinde maddeler ile günceli yakalayacak görevler getirilmiştir. Böylece yükselişte olan *“rekabet için bilim”* anlayışı ilk kez 1993 yılındaki değişiklik ile TÜBİTAK'ın görevlerinin düzenlendiği maddede yer almıştır. Rekabet gücünün artırılması ilk defa TÜBİTAK'ın amacını son kez değiştiren 2005 yılında 5376 sayılı yasada amaç olarak yer edinmiştir. Bu değişiklikte kurumun görevlerinin düzenlendiği kısımda; bilim, teknoloji, buluş ve yenilik rekabetin dayanak noktaları olarak sayılmış ve bilginin metalaşmasına ve özel sektör odaklı işbirliği sürecine vurgu yapan maddeler eklenmiştir. Son değişiklik 2012'de 6353 sayılı yasa ile yapılmıştır. TÜBİTAK'ın amacı aynı kalırken görevlerinin yer aldığı maddeler değişikliğe uğramıştır. Egemen iktisadi anlayışın bilim ve teknoloji politikalarına biçtiği rolün en olgun yansımasının göstergesi olan maddede bilimin görevi buluşların ticarileşmesine indirgenmiştir:

“...erken aşamadaki gelişme potansiyeli olan buluşların ticarileştirilmesi amacıyla faaliyet gösteren tüzel kişi ve fonları desteklemek, ayrıca bu amaçla ilgili Bakanın onayı üzerine şirket kurmak, kurulmuş şirketlerde imtiyazlı pay sahibi olmak; kamu ve özel sektörün araştırma, geliştirme ve yenilik faaliyetleri sonucu elde edecekleri çıktılarının ticari değere dönüştürülmesini desteklemek; sanayinin üniversite ve araştırma kurum ve kuruluşları ile iş birliği yapmasını sağlayacak programlar geliştirmek ve bu iş birliğinin somut hale dönüşebileceği ortamlar oluşturmak; bu alanlarda girişimciliği desteklemek...”

TÜBİTAK'ın amaç ve görev değişiminin tarihsel sıralanışında öne çıkan kalkınma planı, kalkınma, rekabet ve ticarileşme kavramları Türkiye'nin 1960 sonrası ekonomi politikasının amaçlarıyla örtüşmektedir. Aynı çizgiye paralel gelişen diğer önemli nokta; "uygulamalı araştırmalar" sözcüğünün yasa değişikliklerinde yerini önce "geliştirme", sonra da "bilim ve teknoloji politikalarına" bırakmasıdır. Ayrıca maddelerdeki değişim bilim ve teknoloji politikalarında yaşanan değişimin hızını ve Türkiye'nin bu politikalara adaptasyon istekliliğini göstermektedir. Sonuç olarak yasadaki değişim; başlangıçta neredeyse saf bilim anlayışını maksat edinen kurumun kalkınma planları, kalkınma rekabet, yenilik ve ticarileşme için şekillenen bilim politikasının evrimini ve bilginin metalaşma sürecini resmetmektedir.

3. BİLİMSEL ÖZERKLİĞE MÜDAHALE: TÜBİTAK'IN YAPISAL DEĞİŞİMİ

TÜBİTAK'ın amaç ve görev değişikliği ile birlikte yönetim yapısında da değişiklik olmuştur. İlk haliyle TÜBİTAK; Bilim Kurulu, Danışma Kurulu, Genel Sekreterlik, araştırma grupları, enstitüler ve diğer kurumlardan oluşmaktadır. 1987 tarih ve 294 sayılı KHK ile TÜBİTAK'ın Başkan, Yönetim Kurulu, araştırma grupları, enstitüler, araştırma merkezleri ve benzeri birimlerden oluşacağı belirtilmiştir. TÜBİTAK'ın asli organı olan ve bilime dayalı niteliğe sahip Bilim Kurulu yerine, bürokrasiye ait bir gereklilik olan devlet memurluğu şartlarının ve teknik uzmanlığın ön plana çıktığı bilim ve teknoloji alanında tecrübenin arandığı yeni bir kurul olarak Yönetim Kurulu kurulmuştur. Bilim ve teknolojinin idare edilebilecek bir alan olarak görülmesinin bir sonucu olarak sanayici ve bürokratik niteliğin ön plana çıkarıldığı bu değişim ile TÜBİTAK özel şirket veya KİT anlayışı ile yönetilmek istenmiştir (Türkcan, 2009: 544). TÜBİTAK'ın örgüt yapısı altı yıl sonra 498 KHK ile bir kez daha değişerek yasanın ilk haline dönüş yapılmıştır. Böylece TÜBİTAK'ın sarsılan özerkliği geri getirilmiştir.

İ. ARAP- V.ERAT

Ancak, 2003'te yaşanan yönetim krizi ile başlayan süreçte özerkliği zedeleyici yönde değişimler yaşanmıştır.

Dört yıllık görev süresini Mayıs 2003'te tamamlamış olan mevcut başkan oybirliği ile tekrar seçilmiş ve ismi Başbakanlığa gönderilmesine rağmen, kararname köşke gönderilmemiştir. Başbakan kendi belirlediği kişiyi Bilim Kurulu'na önermiş; ancak kurul, bunun mevcut yasa ile bağdaşmayacağını belirterek başkanlık görevini vekâleten başka bir isme vermiştir. Eylül 2003'te süresi dolan altı Bilim Kurulu üyesinin de Başbakan tarafından onanmaması mevcut belirsizliği daha da arttırmıştır. Bu süre içinde siyasi iktidarın TÜBİTAK'ı kontrolü altına almaya çalıştığı ve TÜBİTAK içinde yolsuzlukların olduğu şeklinde iki ayrı iddia ortaya atılmıştır (Türkcan, 2009: 554-555; Aşık, 2003: 15; Cıvaoğlu, 2003: 19; Çetin, 2003).

Hükümet kriz durumundan kendi istediği şekilde çıkmak için Aralık 2003'te 278 sayılı yasaya geçici bir madde eklemiştir. Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmesine rağmen ikinci seferde yürürlüğe giren söz konusu 5016 sayılı yasa; Başbakana bir defaya mahsus olmak üzere boş kalan Bilim Kurulu üyeliklerine atama yapma ve Bilim Kurulu başkanını Cumhurbaşkanıya teklif etme yetkisini tanımıştır. Maddenin yürürlüğe girmesinden bir gün sonra muhalefet partisi iptal davası açarken, üç gün sonra 25 Aralık'ta Başbakan altı Bilim Kurulu Üyesini atamış ve 11 Ocak 2004'te ilk toplantısını gerçekleştiren kurul, Başbakan tarafından atanan üyelere birini oy çokluğuyla başkan seçmiştir.

Anayasa Mahkemesi 24 Ocak'ta yürütmeyi durdurma kararı vermiş, Cumhurbaşkanı bu nedenle Başbakan'ın teklif ettiği üyenin atamasını onaylamamış ve başkan görevini vekâleten yerine getirmeye başlamıştır. Yeni atanan üyelere birinin de TÜBİTAK teamüllerine aykırı bir şekilde başkan yardımcılığına atanması sonucunda eski başkan yardımcıları ve bazı

üst düzey yöneticiler istifa etmiştir. Yeni TÜBİTAK yönetimi eski yönetimle bir hesaplaşma süreci başlatmıştır. Başbakanlık tarafından görevlendirilen müfettişlerin yaptığı incelemeler sonucunda görevi kötüye kullanma davaları açılmıştır (Erim, 2009: 379; Türkcan, 2009: 554-556).

Özetle, Bilim Kurulunca seçilen adayın atanmaması, kuruldan altı üyenin yerinin boşalmasından hemen sonra çoğunluğun istenilen şekilde kullanılabileceği yasal zeminin hazırlanması ve Başbakan'ın istediği kişinin nihayetinde başkan olması ile beraber kurum içindeki eski yönetim ile yaşanan çatışmalar TÜBİTAK'ın özerkliğini zedelemiştir. Bunlarla birlikte Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararının geriye işlemediği ile ilgili Anayasa hükmüne dayanarak TÜBİTAK'ın mevcut yönetiminin görevine devam etmesi ve bu bağlamda yaşanan meşruluk tartışmaları hükümetin yeni bir yasal değişikliğe gitmesi ile sonuçlanmıştır. 5376 (2005), 5798 (2008) sayılı yasalar ve 651 (2011) sayılı KHK ile bilim kurulu üyelerinin seçimi mevcut üyelere alınarak başbakanın seçeceği düzeye getirilmiştir.

4. SONUÇ

Türkiye'nin bilim ve teknoloji politikaları ile ilgili bu çalışmanın perspektifi esas alınarak yapılacak her yorum gelişmiş ülkeler açısından da geçerlidir. Tarihsel farklılıklar bulunmakla birlikte bilim politikalarına yüklenen işlevler değişmemektedir. Yapılan çözümlemede bilim politikalarının ilk aşamada (1960-1980) kalkınma, ikinci aşamada (1980 sonrası) dışa açılma stratejisinin bir sonucu olarak rekabet anlayışı temelinde geliştiği görülmektedir. Burada belirtilmesi gereken iki önemli nokta vardır. Birincisi; gerek yenilik politikalarının alt bileşeni olarak gerek başlı başına bir politika alanı olarak bilim ve teknoloji politikalarının 1980 sonrası hizmet ettiği temel amaç dışa açılmanın bir sonucu olan rekabettir. İkincisi; “kalkınma politikaları” ve “yenilik politikaları” kavramları, bilim

İ. ARAP- V.ERAT

ve teknoloji politikalarını içerse de aynı düzlemde kurgulanan sözcükler değildir. Kalkınma kavramında toplumsal ve bütünsel bir vurgu söz konusu iken yenilik kavramında daha ziyade araçsal yön ön plana çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kalkınma yeniliğe göre daha kapsamlı bir üst-dile sahiptir. Bu durum Lyotard'ın (2013) üst anlatıların terk edildiği postmodern duruma denk düşmektedir. Devletler ve şirketler artık kendi hedeflerini haklı göstermek için idealist veya hümanist meşrulaştırma anlatılarını terk ederek, gücün temel alındığı ve girdi-çıkıtı oranları üzerine kurulu bir meşrulaştırma anlayışına dayanmaktadırlar. Devlete bağlı olan ya da olmayan bilim kuruluşlarında da girdi-çıkıtı oranına dayalı meşrulaştırma söz konusudur. Üniversitelerde ideallerin yerini vasıflar; “doğru mu?” sorusunun yerini bilginin metalaşması temelinde “satılabilir mi?” sorusu almıştır. Lyotard'ın öne sürdüğü performativite ölçüsüne göre meşrulaştırmaya dayalı mantık, o denli yerleşmiştir ki siyasi söylemde girdi-çıkıtı hesaplamaları ve nicelik miktarlarının meşrulaştırdığı/meşrulaştırmadığı politikalar üzerinden yapılan analizler günlük yaşama yerleşmiştir. Akademinin sorunsal olarak ele aldığı meseleler ile devlet sorunlarının benzerliği bunun en özel durumudur. Çalışmanın konusu olan bilim politikası ile ilgili yapılan akademik yazının ekseriyetle nicel verilere dayalı olarak nasıl gelişmeliyiz, neden gelişmiyoruz, gelişenler nasıl gelişti gibi devletin sorununu yine onun belirlediği bir yöntemle dayalı olarak iktidar yönelimli analiz etme girişimi de bunun örneklerinden birisidir. Bu anlayış dışındaki bilimsel faaliyetleri politika dışında tutmak ve istenilen gelişmeyi sağlayacak mekanizmaları hâkim kılmak amacıyla diğer bilim kurumlarına olduğu gibi TÜBİTAK'a da özerkliği sınırlayacak yapısal müdahaleler yapılmıştır. Devletin benimsediği bilim anlayışı hâkim bilim tanımı olurken, bu bağlamda bilim kurumlarına yapılan müdahaleler günümüzde de devam etmektedir.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN, A. A. (2012), “Aydınlanmadan Neoliberalizme Kamu Politikasının Sarsıl(A)Mayan Egemenliği”, *Amme İdaresi Dergisi*, 45(4), 1-24.

ALPASLAN, B., AVŞAR, K. E. ve AKSEKİ, U. (2008), “Neo-liberal Politikalar-Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları Ekseninde Türkiye ve Avrupa Birliği: Türkiye’nin Çevreleşmesi”, *II. Ulusal İktisat Kongresi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

AŞIK, M. (2003), “TÜBİTAK Oyunu”, *Milliyet Gazetesi*, Tarih: 02.10.2003.

BERNAL, J. D. (2009), *Tarihte Bilim II*, Çev. Tonguç Ok, İstanbul: Evrensel Basım.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DANIŞMA KOMİTESİ (1973), *Kalkınma İçin Bilim ve Teknoloji*, Çev. Sedat Törel, U.İ.B. Yayınları, Ankara.

CIVAOĞLU, G. (2003), “2. YÖK Vak’ası”, *Milliyet Gazetesi*, (27.09.2003).

ÇELİK, F. E. (2008), “Çalışma Alanı Olarak Kamu Politikası: Tarihsel Ve Düşünsel Kökler Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, 41(3), 41-72.

ÇETİN, B. (2003), “Bilim Yuvasında Yolsuzluk”, *Yeni Şafak Gazetesi*, Tarih: 30.11.2003, <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2003/kasim/30/g02.html>, (29.04.2015).

DELEON, P. (2006), “The Historical Roots of the Field”, *The Oxford Handbook of Public Policy*, (Eds. M. Moran, M. Rein & R. E. Goodin), Oxford University Press, 39-57.

DPT (1963), *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1963-1967), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan1.pdf>, (25.11.2014).

DPT (1968), *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1968-1972), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan2.pdf>, (26.11.2014).

DPT (1973), *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1973-1977), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan3.pdf>, (27.11.2014).

DPT (1979), *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1979-1983), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan4.pdf>, (27.11.2014).

DPT (1989), *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1990-1995), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf>, (25.11.2014).

İ. ARAP- V.ERAT

DPT (1995), *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1996-2000), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf>, (25.11.2014).

DPT (2000), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı* (2001-2005), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>, (25.11.2014).

DPT (2007), *Dokuzuncu Kalkınma Planı* (2007-2013), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf>, (25.11.2014).

DPT (2013), *Onuncu Kalkınma Planı* (2014-2018), <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf>, (25.11.2014).

DÜNDAR, D. (2003), “Yenilik İktisadı”, *İKÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1-2), 11-20.

ERAT, V., ARAP, İ. (2016), *Dünyada ve Türkiye’de Bilim-İktidar İlişkisinin Evrimi*, Notabene, Ankara.

ERİM, R. (2009), “Kuruluşundan Bugüne Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu”, *Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi II*, (Ed. T. Çelik & İ. Tekeli), TÜBA, Ankara, 351-388.

FOUCAULT, M. (2002), *Toplumunu Savunmak Gerek*, Çev. Şehsuvar Aktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

FREEMAN, c. ve SOETE, L. (2004), *Yenilik İktisadı*, Çev. Ergun Türkcan, TÜBİTAK, Ankara.

HABERMAS, J. (2013), *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, Çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

HOBSBAWM, E. J. (2003), *Sermaye Çağı*, Çev. Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, Ankara.

HOBSBAWM, E. J. (2013), *Devrim Çağı*, Çev. Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, Ankara.

KİPER, M. (2004), “Sunuş”, *Teknoloji*, (TMMOB), Kozan Ofset, Ankara, 8-14.

KÖKOCAK, A. K. (2005), *Ekonomik Güç: Bilim ve Teknoloji*, Odak, Ankara.

KÖSEOĞLU, Ö. (2013), “Meslek, Sanat ve Disiplin Olarak Kamu Politikası: Türkiye’ye İzdüşümleri”, *Bilgi*, 26, 4-36.

LYOTARD, J. F. (2013), *Postmodern Durum*, Çev. İsmet Birkan, Bilgesu Yayıncılık, Ankara.

MAYOR, F. (1997), “Bugün ve Yarın, Bilim ve İktidar”, *Bilim ve İktidar*, (Der. F. MAYOR ve A. Forti), Çev. Mehmet Küçük, TÜBİTAK, Ankara, 153-192.

ORHAN, G. (2007), “Kamu Politikalarıyla İlgili Sorunlar Nasıl Çözülür? Disiplinler Arası Bir Yaklaşım Olarak Kamu Politikası Analizi ve Getirdiği Açılımlar”, *Kamu Yönetimi*, (Ed. Ş. Aksoy, Y. Üstüner), Nobel Yayın, Ankara, 287-304.

ROE, E. (1994), *Narrative Policy Analysis*, Duke University Press, Durham and London.

SEVKAL, M. N. (2007), *Kalkınma Politikalarında Değişim ve Kamu Yönetimine Etkisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

TAYMAZ, E. (2001), *Ulusal Yenilik Sistemi*, TÜBİTAK, Ankara.

TÜBİTAK. (1989), *25. Yılda TÜBİTAK*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

TÜRKCAN, E. (2003). “Teknoloji Seçimi Olarak Bilim ve Teknoloji Politikaları”, *İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar*, (Der. A. H. Köse, F. Şenses & E.Yeldan), İletişim Yayınları, İstanbul, 153-169.

TÜRKCAN, E. (2009). *Dünya’da ve Türkiye’de Bilim, Teknoloji ve Politika*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

WALLERSTEIN, I. (2003), *Liberalizmden Sonra*, Çev. Erol Öz, Metis Yayınları, İstanbul.